

تحلیل نمایه عملکرد محیط زیستی (EPI)^۱ ایران: رتبه مهمتر است یا روند؟

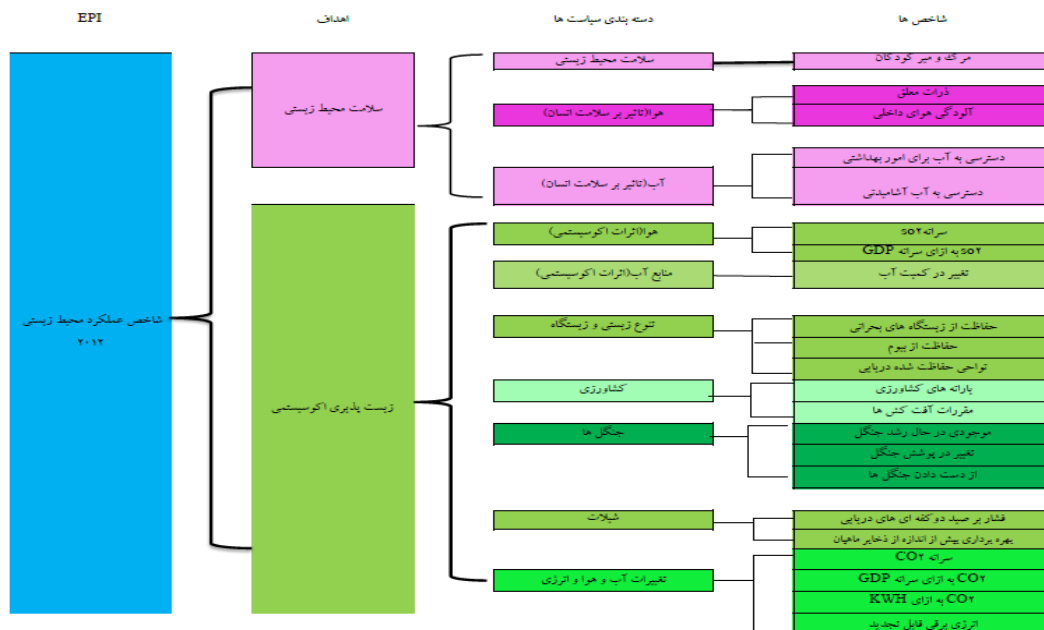
۱- مقدمه:

در چند سال اخیر، با وخیم تر شدن وضعیت محیط زیست و پیچیده تر شدن بحرانهای مربوط به آن از جمله خشکیدن دریاچه ارومیه و سایر تالابهای کشور و همچنین روند فزاینده آلودگی هوا در پایتخت و سایر شهرهای صنعتی، توجه بسیاری از کارشناسان و علاقمندان محیط زیست به رتبه بندی عملکرد زیست محیطی (نمایه Environmental Performance Impact- EPI)، معطوف شده است. نمایه عملکرد محیط زیستی (EPI) کشور های مختلف دنیا را در ارتباط با اتخاذ سیاست هایی که هر دو بعد "سلامت محیط زیستی"^۲ و "زیست پذیری اکوسیستمی"^۳ را در بر می گیرند، رتبه بندی می نماید. شاخص های تعریف شده در این نمایه، امکان انجام سنجشی را در زمینه چگونگی تحقق اهداف سیاستی مربوط به محیط زیست، در مقیاس ملی در هر کشور فراهم می نماید. این نمایه با محوریت مرکز حقوق و سیاست محیط زیستی دانشگاه ییل^۴ با همکاری چند مرکز تحقیقاتی معتبر جهانی تدارک و گزارش آن هر دو سال یکبار منتشر میگردد. اطلاعات توأم با جزئیات کامل گزارش های منتشر شده EPI در وبسایت مربوطه به آدرس اینترنتی: www.epi.yale.edu قابل مشاهده می باشد.

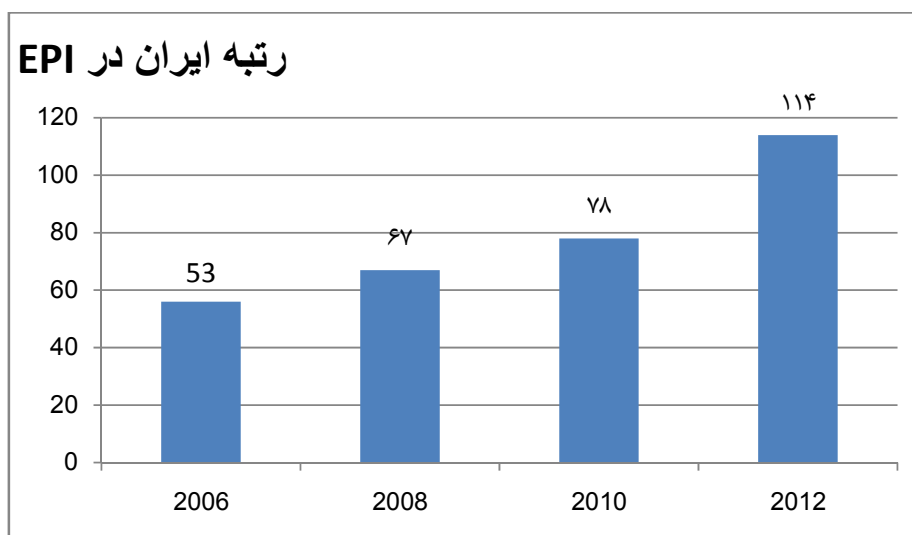
۲- سابقه سنجش ها:

برای نخستین بار نمایه پایداری محیط زیست (ESI)^۵ در سال ۲۰۰۰ مطرح گردید، اما شاخص مزبور به دلیل ضعفها و نواقصی که داشت در سال ۲۰۰۲ مورد بازنگری قرار گرفت. شاخص مزبور با اندک تغییراتی در سال ۲۰۰۵ برای ۱۴۶ کشور محاسبه و منتشر شد. شاخص پایداری محیط زیست، توانایی ملت ها را برای حفاظت و حمایت از محیط زیست ارزیابی می نمود. بر اساس گزارش ESI سال ۲۰۰۲، ایران از میان ۱۴۲ کشور با کسب امتیاز ۵/۴۴، رتبه ۱۰۴ را به خود اختصاص داده بود. بر اساس همین گزارش در سال ۲۰۰۵ نیز، جمهوری اسلامی ایران در میان ۱۴۶ کشور، امتیاز ۸/۳۹ و رتبه ۱۳۲ را کسب کرد. به دلیل ایرادهایی که به گزارش پایداری محیط زیست (ESI)، از سوی صاحب نظران و محققان سراسر جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، در سال ۲۰۰۵ مطرح شد، شاخص ها و متغیرها مورد بازنگری قرار گرفتند و گزارش مزبور در سال ۲۰۰۶ با عنوان گزارش نمایه عملکرد زیست محیطی (EPI) بر اساس متغیرها و شاخص های جدید منتشر شد. در حال حاضر اهداف، سیاست ها و شاخص های ساختاری EPI، مطابق شکل ذیل می باشد:

^۱ Environmental Performance Index
^۲ Environmental Health
^۳ Ecosystem Vitality
^۴ Yale University
^۵ Environmental Sustainability Index

۳- وضعیت ایران در رتبه بندی جهانی سال های اخیر EPI:

در سال ۲۰۰۶ رتبه کشور مان، ۵۳ بوده که دو سال بعد در سال ۲۰۰۸ به ۶۷ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۰ با ۱۱ پله سقوط، به ۷۸ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۲، با ۳۶ پله سقوط به ۱۱۴ افزایش یافته است. با توجه به ارزیابی روند EPI در طول ۱۰ سال گذشته، پیش بینی می‌گردد که این سقوط همچنان در گزارش سال ۲۰۱۴ تداوم یابد.

۴- وضعیت ایران در رتبه بندی منطقه ای:

در گزارش EPI، ایران در منطقه "خاورمیانه و شمال آفریقا" قرار گرفته است. رتبه ایران در این منطقه از ۵ در سال ۲۰۰۶ به ۶ در سال ۲۰۰۸، رتبه ۹ در سال ۲۰۱۰ و ۱۳ در سال ۲۰۱۲ تنزل یافته است. در ارزیابی منطقه ای به طور متوسط در هر سال ۱۸ کشور در این منطقه حضور داشته اند.

۵- تحلیل روند ده ساله (Pilot Trend EPI):

Trend EPI که از سال ۲۰۱۲ به گزارش EPI اضافه شده است، به عنوان یک مکمل، کشورها را بر اساس تغییر در عملکرد زیست محیطی آنها در طول یک دهه رتبه بندی می کند. این رتبه بندی نشان می دهد که وضعیت هر کشور با توجه به سیاست های محیط زیستی اتخاذ شده و اجرای آنها در دو حوزه "سلامت محیط زیستی" و "زیست پذیری اکوسیستمی" در حال "بدتر شدن" یا "بهبود شدن" و همچنین "رو به بهبود" یا "رو به قهقرا" می باشد. این تحلیل، امتیاز مربوط به هر یک از شاخص های مورد بررسی را در یک طیف بین ۵۰ تا ۵۰- تعیین میکند. در این تحلیل ممکن است یک کشور هم اکنون دارای رتبه خوبی باشد اما روند نامناسبی را طی کند و یا بالعکس از رتبه بدی برخوردار باشد اما به دلیل اتخاذ سیاست های کارآمد محیط زیستی، از روند رو به بهبود برخوردار باشد. به عنوان مثال، رتبه EPI کشور آذربایجان در سال ۲۰۱۲، برابر با ۱۱۱ اما رتبه روند آن ۲ می باشد که حاکی از وضعیت بسیار مناسب و رو به بهبود به لحاظ اجرای سیاست های محیط زیستی کارآمد است.

متأسفانه رتبه روند ایران در EPI در سال ۲۰۱۲ برابر ۱۱۸ و حتی ۴ رتبه بدتر از رتبه کلی آن (۱۱۴) در همین سال می باشد که به مفهوم ناکارآمدی سیاست های محیط زیستی اجرا شده و روند قهقرایی در وضعیت کلی محیط زیست (سلامت محیط زیستی و زیست پذیر اکوسیستمی) می باشد. در مورد شاخص: منابع آب (اثرات اکوسیستمی)، امتیاز روندی ایران برابر ۴/۴۸- می باشد که به مفهوم وضعیت کاملاً وخیم است. امتیاز شاخص تغییر اقلیم در ایران: ۸/۲۱- می باشد. بهترین امتیاز ایران در سال ۲۰۱۲ مربوط به شاخص: بار محیط زیستی بیماریها و معادل ۲/۱۷ می باشد که آنها را تا نقطه مطلوب یعنی امتیاز ۵۰ فاصله زیادی دارد.

۶- نتیجه گیری:

رتبه کشورمان در گزارش های EPI طی ۱۰ سال اخیر رتبه شایسته ای نیست و به طور مستمر در حال سقوط بوده است. روند شاخص EPI ایران طی ۱۰ سال اخیر نیز، حاکی از سیر قهقرایی به ویژه در ارتباط با شاخص های آبی، تغییرات آب و هوا و سلامت محیط زیستی می باشد. مقایسه شاخص EPI و روند آن (Trend EPI) در کشور ما، حاکی از وجود خلأ حکمرانی و مدیریت کارآمد زیست محیطی در طول زمان است. با توجه به اینکه بر اساس تحلیل های بین المللی رابطه معنی داری بین سرانه GDP کشورها و شاخص های سلامتی محیط زیست وجود دارد و نرخ رشد GDP کشورمان در سال جاری ۵/۵-٪ می باشد، این وضعیت میتواند برای شاخص های بخش سلامت محیط

زیستی کشور مان که امتیازات بهتری نسبت به شاخص های زیست پذیری اکوسیستمی دارند نیز هشدار آمیز باشد. با این شرایط و با توجه به اینکه احیای محیط طبیعی حتی در صورت اجرای اقدامات مدیریتی کارآمد ، امری زمان بر است از هم اکنون می توان پیش بینی نمود که سقوط رتبه کشور مان در گزارش سال ۲۰۱۴ ، همچنان استمرار خواهد داشت. بنابراین باید از هم اکنون با جدیت به فکر اصلاح روند جاری برای بازگرداندن محیط زیست کشور از مسیر انحرافی قهقرا و قرار گرفتن در مسیر بهبود برای دوره های زمانی پس از سال ۲۰۱۴ باشیم. در این مسیر ، راهی جز اتخاذ سیاست های موثر محیط زیستی مبتنی بر رهیافت های نوین مشارکتی با دخیل نمودن همه ذینفعان و مدیریت دانش و تقویت عزم ملی برای اجرای دقیق آنها وجود ندارد. ضمن آنکه با توجه به وجود گپ های داده ای و اطلاعاتی در مورد وضعیت موجود و روند تغییرات محیط زیست کشور ، برای حرکت به سمت بهبودی ، و تاثیر گذاری مثبت بر رتبه ایران در گزارش های سال های آتی EPI ، نیاز فوری به انجام آمار گیری ها و تحلیل وضعیت دقیقتر محیط زیستی وجود دارد.